

ADY ÉS CSINSZKA LEVELEI BARÓTI MARIKÁHOZ

A Léda-kapcsolat végleges lezárulta után, az „ifjú karok kikötőjében” korszaktól fogva egyre több fiatal lánnyal folytat levelezést Ady. Minél több emberi és női kapcsolat mohó vágya diktálja a 35–36 éves korában már az öregedéstől rettegő férfit válaszait a fiatal nőknek, akik kíváncsian tolakodó s egyszersmind elragadtatott leveleikkel keresik föl. Közéjük tartozott Boncza Berta is, akit hoszú ideig semmi egyéb nem predesztinált a későbbi szerepére Ady életében, mint az, hogy talán ő jelentkezett legkorábban, már 1911 végén.

Lédát odahagyva a házasság gondolata is egyre intenzívebben foglalkoztatja Adyt. Anyja folyamatos biztatásai, sőt szelíd, de szívós lelki kényszere, főképpen pedig a maga szertelen, mind gyakrabban szanatóriumi ápolásra kényszerítő legényélete barátokoztatják meg a nősülés gondolatával. Nehezen megy a barátkozás. A mélyebb érzelmeket keltő nők: Ada és Mylitta¹ – férjes asszonyok és többgyermekes anyák; velük kapcsolatban a házasság tervének alig volt realitása, vagy ha igen, akkor a megvalósítás oly mérvű erőfeszítést igényelt volna, amire Ady végül is nem volt kapható. Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy e két esetben a választásba, illetve az érzelmek fixálódásába is belejátszottak az esetleges házassággal kapcsolatos legyőzhetetlennek tűnő akadályok. A Dénes Zsófiával történő egybekelésnek nem lettek volna ilyen mérvű akadályai, Ady energiájából azonban 2–3 heti kitarásra sem futotta. Meghiúsult házassági terveiből látszik, milyen ambivalens érzelmekkel viseltetett a nősülés gondolatával szemben. Folyton foglalkozott vele, emlegette, tudta, mennyire szüksége lenne rá, családjának is tartozott vele, ugyanakkor rémülten gondolt a számára elviselhetetlennek tetsző kötöttségekre, és futott előlük. Egyik házassági tervtől a másikhoz menekült: így a kérdést nem kellett levennie napirendről, viszont folyamatosan el lehetett odázní a döntést. Nagyon jól megfelelt ennek a lelki diszpozíciónak a fiatal lányokkal folytatott levelezés. Ők mind – Baróti Marika, Boncza Berta, Bruckner Riza, Duschnitz Alice, Mányoki Vilma, valamint azok, akiknek nevét majd csak a teljes

¹ Lásd róluk HEGEDŰS NÁNDOR írásait: ItK 1964/1. sz. 82–88.; 1962/2. sz. 213–223.

BARÓTI MARIKA (fénykép)
(Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona)

levelezés ismeretében tudhatjuk — lehetséges menyasszonyokként szerepelhettek, anélkül, hogy a valóságban tekintettel kellett volna lennie Adynak erre a szerepükre.

Nemrég kerültek a Petőfi Irodalmi Múzeum állományába a Baróti Marikához írt levelek fönmaradt darabjai. Őket közlöm az alábbiakban, egyszerűen megvilágítva azt, ami jelenleg tudható e pusztán levélbeli kapcsolatról. A levelező partnerek ugyanis sohasem találkoztak. El se hinné az ember a magát — joggal — „nő-múltas”-nak mondó Adyról, hogy 36 éves korától fogva éveig levelezik egy lánnyal, majd fiatalasszonnyal, akit sohase látott, ahogyan azt — egyébként lényegesen rövidebb időn át — 22 éves korában tette a debreceni Kíváncsival. A levelezés nem maradt fenn hiánytalanul. A férjhezmenetele után kapott Ady-levelekből a címzett többet megsemmisített férje féltékenysége miatt. A megmaradtakat *Ady Endre levelei Baróti Marikához, Budapest 1913–1914* föliratú albumba köttette. Ezt az albumot adta el a Múzeumnak a levelek címzettjének féltestvére és örököse, dr. Baróti Lajos nyugalmazott főorvos, akinek a kapott fölvilágosításokért ehelyütt is köszönöttem tartozom. Nem teljes azonban az album állománya sem. 1946-ban ugyanis a címzett bizományba adta a Múzeum körüti Lantos-antikváriumnak, amely az albumot nem a kikötésnek megfelelő módon értékesítette. Hosszú pereskedés vette kezdetét, aminek eredményeként 1949-ben a vevő, Lestyán Sándor író, illetve az antikvárius köteles volt visszaszolgáltatni az albumot tulajdonosának. Baróti Marika egyik beadványa szerint azonban a visszaszolgáltatáskor 4 levél hiányzott. Jelenleg 9 levelet, egy levelezőlapot és egy dedikált fényképet tartalmaz az album Adytól; benne van továbbá Steinfeld Nándornak Ady megbízásából írt rövid levele. Hozzá tartozik még egy megcsonkított Csinszka-levél is. Ha a jelenlegi állományhoz hozzáadunk 4 levelet, akkor megkapjuk azt a számot, amelyet a *Magyar Nemzet* 1948. július 4-i számának a perről szóló tudósítása² tüntet föl: 13 levél, egy levelezőlap és egy fénykép. Bonyolítja a helyzetet, hogy Ady első levelének ma már csak a borítékja van meg, az album visszaszármaztatása után azonban, mint alább még szó lesz róla, magának a levélnek is meg kellett lennie. Más forrás szerint³ viszont az albumban „mintegy 25 darab” volt, a tulajdonosnak pedig további 17 Ady-levél van a birtokában. Az albumból kivágott lapokszáma azonban ilyen nagymérvű hiányt nem valószínűsít. A leveleket nem időrend szerint ragasztották be, olykor a meglévő boríték sem a megfelelő levél mellett kapott helyet. Időrendjüket tartalmuk, Baróti Marika leveleinek tartalma és a postabélyegzőn szereplő dátum alapján lehetett megállapítani, olykor persze csak hozzávetőlegesen.

² VADNAI ZSUZSA: *Újabb regény Ady körül.*

³ KÓSA JÁNOS: *Ismeretlen Ady-leveleket keresnek.* Magyar Nemzet 1946. szept. 29.

Rövíden néhány szót a címzettről. Baróti Marika 1891. július 21-én született. Apja Baróti Lajos történész volt, akinek életművéből elsősorban a Petőfire vonatkozó kutatások bizonyultak maradandónak. 4 éves korában elvesztette édesanyját, apja néhány év múltán ismét megnősült, lánya nevelőnőjét vette feleségül. Mostohájával nem sikerült jó kapcsolatokat kialakítania. 1914 nyarán férjhez ment Sztójka Józsefhez, akitől 1915 júniusában lánya született; 16 év múltán a házasság elvált. Ahogy az évek múltak, az asszony egyre inkább átadta magát az Adyhoz fűződő fiatalkori emlékeinek, újságcikkeket íratott róluk, amelyekben Ady „hófehér szerelme és fogadott lánya”-ként szerepelt. Hite szerint csak véletlenül múlt, hogy nem ő lett Ady felesége. Ki akarta adni a tőle kapott leveleket, a vele kapcsolatos emlékezéseit és a hozzá írott verseit. Ez utóbbiakat több helyütt szavalta is Ady verseivel együtt. 1954 augusztusában, 63 évesen halt meg urémiában. A hagyatékában fennmaradt írásokból, amelyek szintén a Petőfi Múzeumba kerültek, egy egzaltált és némileg exhibitionizmusra hajló személyiség képe bontakozik ki, aki képtelen volt vágyainak megfelelő életformát találni. Késői Ady-rajongásában is főképp a maga-mutogatás szándéka vezette, hiszen a birtokában lévő Ady-kéziratok jelentős részét hagyta szétszóródni. Az Adyról és Adyhoz írt versei pedig reménytelen dilettánsra vallanak, akinek alig lehetett fogalma a költő valódi jelentőségéről.

Adynak írt levelei szintén személyiségzavarokról, szélsőséges fantáziáról, kevés realitásérzékéről, konfabulálásra való hajlamról árulkodnak, amihez depresszív kedély és grafománia járul. Az „érmindszenti levelesládából” az MTA Könyvtárába, valamint az OSzK-ba került levelek többsége 16–20 oldalas, de van köztük 36 oldal terjedelmű is. Írójuk, bár a levelezés megindulásakor már túl van 22. életévén, fölöttébb gyerekes benyomást tesz, talán szándékosan is. Ha nem tudnók születése pontos dátumát, legfőljebb 15–16 éves lányra gyanakodhatnánk. Bizonyára nem véletlen, hogy korát egy szóval sem említi, viszont úgy bácsizza a nála mindössze 14 évvel idősebb Adyt, mintha valóban az apja lehetne. Fényképet is csak a férjhezmenetele után küld magáról. Sőt, az sem biztos, hogy egyáltalán küldött, mert Csinszka még 1918 nyarán is kér tőle fényképet. Egyik nyilatkozatában pedig azt mondta, hogy még fényképen sem akarta magát Adynak megmutatni, annyira félt, hogy nem találja szépnek.

Első levelét 1913. szeptember 30-án írja a Torontál megyei Perjámosról, ahol az apja testvérénél, egy németül verselgető katolikus plébánosnál vendégeskedik. Ez a nagybácsi sokszor előfordul leveleiben, őt tekinti ugyanis II. apjának. Levele elején bemutatkozik, elmondja, hogy sokszor olvasott Adyról, akire a konzervatív lapok támadásai hívták föl a figyelmét. Ő maga is üldözött, a nevelői,

később a mostohaanyaja, irigy rokonai keserítették az életét, így ösztönösen vonzódik az üldözött költőhöz. Akkor már rokkantan és nyugdíjasként Balatonalmádiban élő apját is Ady támadási közét sorolja. Ugyanezt későbbi leveleiben is megismétli. Állítása azonban nem helytálló, mert Baróti Lajos nyilvánosan sohasem támadta Adyt, noha mint konzervatív beállítottságú emberről, a Budapesti Hírlap és az Új Idők előfizetőjéről föltételezhető, hogy sem politikai, sem irodalmi szempontból nem volt neki rokonszenves. Marika beszámol Ady-olvasmányairól is: a *Petőfi nem alkuszik* Szendrey Júlia-képének minden sorával egyetért, Ady frását Riedl Frigyes küldte meg „érdek-kuriózum”-ként apjának;⁴ fölháborodik Ignotus híres-hírhedt kijelentésén *A fekete zongoráról*: „akasszanak föl, ha értem, de szép!”, hiszen hogyan írhat kritikát olyan versekről, amelyeket nem ért. „Én az Ignotus által idézett verseket első olvasásra játszva megértettem” — írja. A levélben össze-vissza csapongva még rengeteg egyébről is szó esik. Hogy már több évvel azelőtt levelet írt Adynak a *Szeretném, ha szeretnének* olvasása után, de képtelen volt megtudni a címét, hogy milyen borzasztó ez az ország, ahol annyira sem becsülik a költőt a lapok, hogy megadnák a címét, hogy kidobta egyik vőlegényét, mert Adyt szidta, hogy ő maga is ír verseket, hogy végre az *Érdekes Újságban* megjelent⁵ leveléből megtudta Ady lakhelyét (Érminsztent), most már tud hova írni, szeretne vele levelezni, legyen Ady a III. apja, úgy ápolná, mint a II. apjával tette, hiszen nagyon szereti Adyt, nem szerelemmel, hanem mint embert és költőt, hogy állandóan egy kis hatlövetű revolverrel jár, mert általában életunt, és így tovább. Végül kéri, hogy írjon neki a budai Várban lakó anyai nagyanyja címére, akihez hamarosan utazni fog. Ezekkel a sorokkal zárul a 24 oldalas levél: „Azért legyen meggyőződve róla, édes, jó Endre bácsi, szeretik, Magáért szeretik, akkor is ha beteg, sőt akkor még jobban! Bántani pedig nem engedjük! Isten vele és gyógyuljon meg, édes jó Endre bácsi, kedves Mesterem és gondoljon rám!”

A levél, mint a következőből kiderül, csak 3 nappal a megírás után, október 3-án került postára, és Érminsztentet megjárva jutott el a fővárosba Adyhoz, aki elég hamar, október 8-án válaszolt rá. Az első levélnek csak a borítékját tartalmazza az album. Szövegét két közlés őrizte meg. Lakatos István cikke, az első írás, amely *Ady Endre ismeretlen hófehér szerelme* címmel beszámolt a kapcsolatról *Az Est* 1934. március 10-i számában,⁶ valamint egy másik cikk Baróti Marikáról, amelyet Gách Marianne írt a *Haladás* 1950. április 13-i

⁴ Vö. AEÖPM X. 345–346.

⁵ 1913. szeptember 28. *A mi kis „kúriánk”*

⁶ Az itt szereplő szöveget közli az *Ady Endre Válogatott levelei* című összeállítás (Bp. 1956.) a 446. lapon, a levél dátumát mint kérdéseset 1914 januárjára–februárjára téve.

számában, azt követően, hogy az albumot sikerült visszaszerezni. A két szöveg némileg eltér.⁷ Megbízhatóbbnak gondolom a korábbi közlést, mert az biztosan a kéziraton alapult, míg a későbbi megjelenésének időpontjában a levél esetleg már nem volt meg. Ennek viszont ellene mond, hogy a későbbi közlés szerinti megszólításban szereplő „druszám” szóra visszaütal Baróti Marika válaszelevele, annak tehát az eredetiben is ott kellett állnia. Az *Est* szövege mellett ennél fogva jegyzetben közlöm a *Haladásban* megjelent szöveg eltéréseit.

Kicsi és kedves leányom,⁸
engedje meg, hogy most csak nagyon röviden, de forrón köszönjem meg a levelét. Babonás vagyok, ösztönöm van, kétszáz⁹ levél még mindig válaszlásért sóvárog az asztalomon. De maga¹⁰ kivételesen kedvesnek tetszik s¹¹ mert ilyen, egyelőre nagyon-nagyon köszönöm magának. Szerető Endre bátyja¹²

Címzés és föladó a borítékon: Nagyságos Baróti Marika kisasszonynak Budapest I. Vár, Úri-ucca 22 I. 7
Föladták: Magyar Király szálloda, Dorottya-ucca 2.
A postabélyegző kelte: Bp. 1913. okt. 8.

Október 9-én, csütörtökön, Ady levelének kézhezvételekor Marika rögtön válasz írásába fog, de úgy látszik csak szombaton fejezte be, mert a végére ezt a napot írta. A 12 oldalas levélben egyebek közt följánlja, hogy szívesen segítene Adynak, diktálhatna neki, javítaná a korrektúráit. Ha pedig megkapja az örökségét, távoli országokba, Egyiptomba, Japánba utaznak majd együtt, mert idehaza rettenetesek az emberek, nem lehet köztük élni. Persze, kéri Adyt, hogy írjon neki, de úgy, mintha öreg, özvegy tanár, a család régi barátja lenne. Ő maga is inkább kettős borítékban a Nyugathoz

⁷ A BARÓTI MARIKÁNAK ÍRT ADY-LEVELEK KÖZÜL ez az egyetlen, amelynek teljes szövege napvilágot látott. A többiből mind a két újságcikk csak mondatokat ragad ki. — Itt jegyzem meg, hogy a VITÁLYOS LÁSZLÓ és OROSZ LÁSZLÓ által összeállított *Ady-bibliográfia 1896–1970* (Bp. 1972.) az 1487. számú tételben (BARRA ERZSÉBET: *Két ismeretlen Ady-levél*), közreadott írások címzettjeként tévesen tünteti föl BARÓTI MARIKÁT. Ezeket a leveleket ADY nem neki, hanem egy másik fiatal lánynak írta, aki meg is látogatta a hűvösvölgyi Park Pensióban.

⁸ A Haladásban: leányom, druszám,

⁹ A Haladásban: több, mint kétszáz

¹⁰ A Haladásban: de a magáé

¹¹ A Haladásban: és

¹² A Haladásban: bácsija

címezi a leveleit. Ezekre az elővigyázatosságokra nagyanyja miatt van szükség, aki roppant szigorúan vigyáz rá. Mégis megcsillantja a reményt: „Majd később, ha éppen szeretne engem látni, az sem lehetetlen.” Végül fényképet ígér, ha ő is kap egyet Adytól; de csak akkor küldje, ha értesíti, hogy már lehet. — Magyarázatul tegyük hozzá, hogy pár évvel korábban elhunyt anyai nagyapja végrendeletének értelmében férjhezmenetelekor 80 000 koronányi örökség várta Mariát. Ezért volt tehát a szigorú nagyanyai őrizet, nehogy valaki a tetemes hozomány megkaparintása végett hírbe hozza unokáját.

Ez a levél már kevésbé lelkesíthette Adyt. Talán nem volt inyére a levélírással kapcsolatos körülményeskedés, és az sem, hogy személyes találkozásra egyelőre nem kerül sor. Mindenesetre most késett a válaszzal. Marika türelmetlenkedett, és október 21-én már a választ sürgeti. A nála szokatlanul rövid, mindössze másfél oldalas levél végén keddet tünteti föl a megrás napjául. A pontos dátumot abból lehet kikövetkeztetni, hogy dicséri a Nyugat legutóbbi számában megjelent *Négy címetlen vers* című ciklust.¹³ Elmondja, hogy a „kisasszonyával” (!) és egy unokanővérével átment Budáról Pestre, és két ízben is kereste Adyt telefonon a Magyar Királyban. — Végre november 3-án megérkezett Ady válasza, immár a Húvösvölgyből, a Park Pensio Részvénytársaság borfőtekjában és levélpapírján.

Kedves, kicsi kollégám,
maga bizonyosan rossz és szeszélyes embernek tart, holott egyik sem vagyok egészen. Bolond, zaklatott napokat éltem, két ízben napokig betegen feküdtem hotelbeli, sivár lakásomon. Végre is kissé összetörten kiszabadítottam magam PestBudából s ezidőszertint itt remetéskedem (de címem a Nyugat, honnan postámat naponként kihozzák). Szíves —, a régi, — barátsággal gondolok magára kis leányom s kíváncsi vagyok, miként érzi magát Budapesten? Itt ez a késői ős aranyos, fölséges. Pihenek, olykor dolgozgatok s képzelje egyetlen vendég vagyok ez óriási parkban és hotelben. Királyi és nem unalmas. Írjon, ha okosabb dolga nincs, küld-

¹³ E versek — a *Ki látott engem?* kötetben a *Nagyon közelbe kerültünk; Őszi, piros virágok; Megköszönöm, hogy vagy; Óh, furcsa Élet* címekeket kapták — az 1913. október 16-i Nyugatban jelentek meg „(Mind a négyet Mylittának küldöm)” ajánlással.

jön elolvasnivalót, ha írt mostanában. Szép volna, ha egyszer láthatnám. Szeretettel üdvözlí

Endre bátyja

Címzés a borítékon: Nagyságos Baróti Marikának
Budapest I. Vár, Uri-uca 22 I. 7.

A postabélyegző kelte: Bp. 1913. nov. 2.

Marika még aznap 36 oldalas levelet ír Adynak, nem mulasztva el fölhívni rá a figyelmét, hogy annak életkora egyezik a levél oldalterjedelmével. Részletesen beszámol a Balatonalmádiban töltött legutóbbi éveinek élményeiről, rossz viszonyáról mostohaanyjával, akire egyszer állítólag revolvért fogott, majd az öngyilkosság gondolatával foglalkozott miatta. Utazási terveket ad elő, szeretné Adyval beutazni Németországot és Észak-Európát, ami sokkal jobbat tenne egészségének, mint a Dél. Szeretne elmenni Adyt ápolni, kéri, hogy ne dolgozzon, hiszen ez a nép úgysem érdemes rá. „És mit ér nekem, mit ér, ha megmarad ezernyi szebbnél-szebb verse, de Maga nem él többé, kedves, jó Apám! Én nem élem túl, annyi szent!” Biztosítja Adyt, hogy utánahal, és ezzel tömeges öngyilkosság veszi kezdetét, mert ő utána még legalább nyolcan fognak halni. Kérdéseket tesz föl a legutolsó Nyugatban megjelent *A legfőbb várta* című verssel kapcsolatban. Erről a versről két évtized múlva azt mondja majd *Az Est* főntebb idézett cikke írójának, hogy egyenesen neki szól. Vélekedésének van valamelyes alapja. Ezekbe a sorokba:

Gyermekem, aki nem tőlem vagy nemzett
S gyermekem mégis és én a tied talán.

Óh, asszony, őrség tűz-jeles, vén halmon,
Ki az ellenek áruló szót gyujtogatsz.

belejáztszhatott az a kép, ami Adyban alakult ki Baróti Marikáról, aki apjául kérte, és úgy állította be, hogy egyik ellenségének a lánya. Leveleiből ugyanakkor félreérthetetlenül kitetszett, hogy mint nőt érdekli őt Ady. Mindez persze semmiképp sem jelenti azt, hogy a versnek ő az egyedüli ihletője. Ennek a vers többi része éppúgy ellentmond, mint az a körülmény, hogy Adynak semmilyen közvetlen és személyes benyomása nem volt az addig neki három levelet küldő nőről. A versre vonatkozó kérdései közt nem is szerepel a később biztosra vett föltételezés. Sőt, kifejezetten azt mondja, hogy ha ismerné azt, akinek az ajánlás¹⁴ szól, talán jobban értené a verset. Szeretné

¹⁴ „Kis Senkimnek küldöm”

Adyt látni, de most nem lehet; viszont ha karácsony tájékán eljönne Perjámosra, ott a nagybátyja társaságában találkozhatnának. „Értse meg, kérem – írja –, én nem érdekből, nem hiúságból, nem számításból, nem időtöltésből szeretném az Ön barátságát, hanem azért, mert nagyon szeretem, nagyon megértem és nagyon sajnálom.” Ha csak költővel akarna levelezni, írhatott volna mondjuk Babits Mihálynak, de eszébe sincs ilyesmi. Áradozva beszél azután a *Szeretném, ha szeretnének és A menekülő Élet* verseiről. „Istentelennek mondták. Hát aki ilyen kedves, ilyen gyermeki, naiv módon könyörög a jóistenhez, az istentelen? Őrültnek mondták. Vajon aki így gondolkodik és így ír, az őrült? [. . .] És mikor elolvastam, akkor azt mondtam, hogy gyalázatos az egész világ, mert Endre Bácsi egy angyal. Egy mártír.” Az ilyen rajongó sorok, ha fiatal nő írta őket, biztos hatásra számíthattak az elismérést és szeretetet szomjazó Adyúál. Ilyenkor arra is hajlandó volt, hogy gyerekesen naiv és groteszk kéréseknek tegyen eleget: őszi virágot tépjen, megcsókolja és borítékba zárva küldje a levelező partnerének. Az persze kapva-kap az előző levél fölszólításán, és verseket küld megbírálás végett, de külön adja föl őket, nehogy Ady azt higgye, hogy csak evégből levelezik vele. Ám nagyon szeretné azért, ha a Nyugat Ady verseinek szomszédságában nyomtatná ki őket, mert ez pofon volna a mostohaanyjának meg minden ellenségének, és alaposan megdöbbenené az apját is. Egyébként elmondja, hogy korántsem az írás az egyetlen alkotó tevékenysége. Fest, szobrot farag, zongorázik és zenét szerez, most éppen egy rékvicmet komponál önmagának.

Ady válasza a hónap közepén kelt:

Kedves kis leányom, legalább háromszor annyit szeretnék magának írni, mint maga írt nekem. Különös, kedves, egy kicsit exaltált, de mégis okos, finom, szerető teremtésnek érzem magát. Bús, ideges vagyok, embergyűlölő, de maga kedves, ifjú bánatosságával meg tudja vidámítani a szívemet. Három négy nap óta evvel az agyonhajszolt szívvel sok bajom volt, beteg voltam s megint ezért késtem. Kérem magát, drága, kicsi kollégám, ne haragudjon ezért s azért se, hogy ha a levelem nem lesz elég hosszú. Én a maga minden szavát fölsóhajtottam, fölmosolyogtam, lelkemben vannak s úgy képzeljen minden sorára választ, ahogyan óhajtja. Nézze, most még akad egy-egy gyönyörű, novemberi,

dél-körüli idő. Olyan lehetetlen volna, hogy valahogyan kiránduljon egy félórára ide? Telefonon megbeszélhetnék egy d. u. 1 és 2 óra között. Olyan szép, olyan őszi, bánatosan édes volna egy kicsi séta itt együtt. Hiszen én már nem vagyok — sajnos — a Kazinczyak korából való s nem tudok levelet írni. Mások az idegeim, életem s egy levélben csak éppen ha üzenetet tudok leírni. A versei: ezek bizony versek, aranyosak, leányosak, muzsikásak, őszinték is, de még hiányzik belőlük az intuiciót szabályozó, átkozott, de muszáj forma-, szó- és közlés-biztonság, a teljes versnek je ne sais quoi-ája. Majdnem tökéletes, ha hiányos is, azonban a Telefon-kagyló, nekem drága a Visszhang s kedves az Elestem a néma harcban. Hiszek magában, de ne forgácsolja szét magát, hiszen a minden-művészet nem sikerült ám Baskircsef Máriának sem. Ez a levél a megírásra s virágai, úgy ahogy akarta, az elküldésre napok óta várnak. Bántott is nagyon, hogy késnem kellett. Életem, ez a most megint remete-élet örökös bánkódás, félelem és viaskodás az ifjúság elszakadása ellen. Egy-két barátom keres olykor föl s kicsi diák-lányok, lelkes Ady-hivek, akikkel elmondatom, ha nem is hiszem, hogy nem vagyok még öreg. De alig van még egy valaki is, akitől ezt a kegyes ámítást jobban szeretném hallani, mint magától. Isten vele, kicsi, kedves kollégám, leányom. Üdvözli Endre bátyja.

Címzés a borítékon: Baróti Marikának Budapest I. Úri-ucca 22 I. 7.

A postabélyegző kelte: Bp. 1913. nov. 15.

A levél emlegette versek közül egy maradt fenn Baróti Marika hagyatékában: a *Telefonkagyló*. Minden bizonnyal annak emlékéért örökíti meg, amikor sikertelenül próbálkozott Adyt telefonon elérni a Magyar Király szállóban. Kilenc strófája közül mutatóban álljon itt az első kettő és az utolsó.

Füvészlányi park-pensio.
részvény-
társaság.

Budapest
Hidegkúti-út
747698

Telefon: 145-90.

Telefon: 145-90.

Kedves, kicsi kollégám, BUDAPEST,

magam bizonyosan rossz és
szegény embernek tart, holott egyel-
sem vagyok egészen Bolond, zallaton
napokat eltem, két ízben napolig be-
degen felülte lódelbéli, sűrű labass-
mon. Végre is kivi ösztösten liza-
báditoktam magam Pesttől Budából s
epidemiát in reményben (de innen a
Nyugat, lomen postamat uportant k-
lyzil) szives, a régi, barátságokkal gon-
dolt magára his leányom s k.
vinni vyl, miként egy magat Buda-
pesten? Te egy a kicsi ög arany.
folsz. Pihenél, olykor dolgozzál s

képzelye egyetlen vendég volt
egy óriási parkban és hotelben. Kiváló
és nem unalmas. Tízem, ha orvoslás dol-
ga nincs, küldjön dolgomivalat, ha
itt mostanában. Szép volna, ha ef-
fer láthatnám. Szeretettel üdvözöl
Endre bátyji

A kézirat a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona

Az Elérhetetlent szeretném elérni,
 A messze távolba szeretnék beszélni, —
 Zúgó kagyló,
 Telefonkagyló.

Csodát remélek, — ó, jaj! — Csodát várok,
 Hogy átrepülhetem közöttünk az Árkot, —
 Zúgó kagyló,
 Telefonkagyló.

— — — — —
 Nagy, álmodó Szemmel a Távolba látok:
 Minden Percem drága, — de én mégis várok! —
 Zúgó kagyló,
 Telefonkagyló!

Látnivaló, Ady mindent megtesz, hogy a „kolléga” kedvében járjon, amikor azt mondja a versről, hogy „majd nem tökéletes, ha hiányos is”. De a bíráló és a megbírált közti különleges kapcsolat, mely igazán nem kedvez az esztétikai megfontolások szigorú érvényesítésének, sem képes arra, hogy Adyt mindenesztül őszintétlen bókokra csábítsa, ha versről van szó.

A telefonnak állítólag nagy szerep jutott a kapcsolat alakulásában. Marika *Az Est* és a *Haladás* cikkében egyaránt elmondja, hogy nem mert vállalkozni a hűvösvölgyi kirándulásra. A személyes találkozást az első cikk szerint Adynak a nagymamához szóló meghívásával akarta tető alá hozni, de ez közvetlenül a megvalósulás előtt kútba esett egy rokon folytán, aki fölvilágosította a nagymamát, hogy kit is készül vendégül látni. A másik cikk viszont egy unokanővéri kísérettel történő látogatás tervét emlegeti a Park Pensióban, ami pedig azon bukott meg, hogy a gardfrozásra kiszemelt rokon végül visszariadt a vakmerő vállalkozástól. Így azután hosszú telefonbeszélgetésekre került sor a levelező partnerek között. Ezekről mind a két beszámolóban olvashatunk. Különös azonban, hogy a levelezésben hiába keressük nyomukat, egyik levélíró sem emlegeti őket. Főként a lány részéről meglepő ez, hiszen a kapcsolat számára ezekben a telefonbeszélgetésekben kaphatott egyéni és személyes színt, amit a rövid és nem sokat mondó Ady-levelek nem adtak. *Az Est* szerint följegyzéseket is készített ezekről a beszélgetésekről, de a hagyatékból ezek sem kerültek elő. Ennélfogva kételyeink támadnak, valóban olyan hosszúak és számosak voltak-e Ady és Baróti Marika telefonbeszélgetései 1913 őszén.

Igaz ugyan, hogy a levelek eddig hiánytalan sora most megszakad. A fönmaradtakból a lánynak két levelére következtethetünk, amelyeket nem őrzött meg az „érmindszenti levelesláda”. Az első, Baróti Marika addigi szokásait ismerve, egy-két nappal Ady levelének

kézhezvétele, tehát november 16-a után íródott. A december 22-i Ady-levél, valamint Marika két nappal későbbi válasza arra engednek következtetni, hogy ebben az elveszett levélben a lány arra kérte Adyt: ne nagyanyjának Vár-beli lakására, hanem egy Feri keresztnévű rokona vagy ismerőse címére küldje a neki szánt leveleket. Az ide érkezetteknek borítékjai nem maradtak meg, úgyhogy a közvetítő családnévét és címét nem lehet megállapítani. Ez a kérés mindenesetre valószínűsíti, hogy a nagymama november közepe táján szerzett tudomást földúltan róla, ki az az Ady Endre, akivel unokája levelezik, sőt, az ő házában akar személyesen megismerkedni. Nemcsak a látogatást hiúsította meg, hogy a nagymama valamelyes ismeretekre tett szert a modern magyar irodalomban, de úgy látszik ez a fordulat levelezési tilalommal is járt az unokára nézve.

Ady most elég hosszú ideig nem ír. Lehet, hogy telefonbeszélgetések pótolták a levelezést, az is lehet azonban, hogy a fölmerült nehézségek egyelőre elvették a kedvét az írástól. Érdemes lesz ezzel összefüggésben elgondolkozni azon, vajon mi készíteti Adyt, hogy később mégis vállalja ezt a megalázástól sem mentes bújócskát, és folytassa a nem sok perspektívával kecsegtető levelezést? Egyrészt az évek előrehaladtával mind nagyobb kedvét lelta a titkolózásban és titokzatoskodásban, az emberek előli bújócskában, rejtőzködésekben, amelyekről csak válogatott bizalmasai tudtak.

Ki száz alakban százszor volt szabad
S minden arcához öltött más mezet,
Éljen és csaljon titokban-vesztetten,
Mert bárki másnál több és gazdagabb,
Mert csak a koldus egy és leplezetlen.

— emelte életprogrammá ezt a személyes hajlamot a *Száz hűségű hűség* már csaknem két évvel korábban. De nem csak megalázó volt ez a bújócska, hanem alkamat adott arra is, hogy nem csekély kárörömmel elégtételt vegyen Ady az őt ért megalázásért. A zseni, „az európai magyar lelkének szószólója”, a forradalmár költő mélyen megvetette a feudális hagyományoktól átítatott ország dzsentri, sőt dzsentroid kaszinó-erkölcsét, az úri társaság képmutató viselkedés-normáit. De az ember, aki a hétköznapok triviális ügyeiben közvetlenül és személyre szólóan volt kénytelen átérezni egy más és emberhez méltó erkölcsű közösség bénító hiányát, soha nem volt képes maradéktalanul emancipálni magát e jórészt torz normák alól. Mindig megújuló küzdelmet folytatott azért, hogy irodalmi és politikai szereplése, valamint egyre közismertebb magánélete dacára alkalomadtán éppolyan „úriembernek” fogadják el, mint azokat, akik éberem ügyeltek a képmutató normák betartására. Összevész az általa őszintén nagyra-

becsült, sőt szeretett Ignotusszal, és nyilvános polémiaiba bocsátkozik vele, amikor az a *Ki látott engem?* recenziójában megjegyzéseket tesz jellemének nem példaszerű vonásaira. Eléggő közismert, hogy megsértett önérzete is jócskán tüzelte: tartson ki a menyasszonya kezéért csaknem háromnegyed évig tartó harcban Boncza Miklóssal szemben, aki ilyen hangnemben nyilatkozott róla: „Nem ismerem Ady urat, sem személyében, sem műveiben és nem is óhajtom megismerni. A ‚Fekete zongora‘ című mesterművét hallottam ugyan a Nagy Endre-kabarében, s ennek alapján nyugodt lelkiismerettel örülnek állíthatom. Hogy mellesleg csavargó is, ezt onnan tudom, hogy véletlenül, de kompetens helyről hallottam: Ady úr szanatóriumban él, s bejelentett lakása nincs. Az ilyen ember szememben örült és csavargó...”¹⁵ Mértékében bizonyára sokkal kevésbé, de jellegében ugyanígy sértette és dühítette, amikor egy korlátolt erkölcs és világlátás előítéletei között a pénzgyűjtögetés bűvöletében megöszült polgárasszony mint züllött és nem úri embert nem akarta házába bebocsátani, sőt az unokájának megtiltotta, hogy levelezzék vele. Csak szíthatta dacát, hogy rövid idővel később hasonló vélekedéseknek is szerep jutott a Dénes Zsófiával tervezett házassága meghíúsításában. A levelezés és a kapcsolat folytatása elégtételül is szolgált: az őt el nem fogadó úri családok fiatal generációja már az övé, vele szövetkezve csapják be az öregeket. Még arra sem ügyelt ilyenkor, hogy meggyőződjék, mennyi a tettekre is képes őszinteség-fedezete az ilyen rajongásnak.

Az írásszünetben bizonyosan része volt, hogy november végétől a Dénes Zsófiával kötendő házasság tervei, majd ennek bonyodalmai foglalták le Ady-t. December 10-én pedig nagy ellenkezések után az Új Szent János kórház lakója lesz. Innen utazik karácsonykor Érmindszentre. Két nappal hazautazása előtt, 22-én végre ír néhány sort Baróti Marikának, akinek válaszából tudjuk, hogy ez a levél 23-án jutott hozzá, tehát egy nappal előbb kellett postára adni.

Kedves, kis lányom, nem tudom, hol lehet most maga, de sorsára bízom ezt a levelet, talán megkapja. Engem két héttel ezelőtt nagyon betegen behoztak az Új Sz. János kórház Wodiáner-pavillonjába. Most kezdek kissé magamhoz jönni. Tehetetlen, kétségbeesett állapotomban nem tudtam magának ígéretem szerint írni. Ez a levelem csak azt akarja, hogy hozhat-e magáról élethírt? S csak akkor fogok válaszolni mindarra,

¹⁵ Tiszatáj 1974/1. sz. 48.

amit tőlem kért és kérdezett, ha maga megírja, hol van s hogyan. Szeretettel üdvözli a kis lányát és kollegáját

III. apja

Az összehajtott levélpapír hátlapján kétszer keresztbe ezt írta Ady: *Baróti Marikának*. Erre a közvetítő útbaigazítása miatt volt szükség. Úgy látszik, Marika egy neki írt mesét és egy verset is kért Adytól, mert erre a későbbiek során mindketten visszatérnek. E kérésre utal Ady levele. Csak találgatni lehet azonban, hogy mi az Ady által említett kérdés, amire később adandó választ ígér. Legvalószínűbb, hogy ismét a közös utazásuk tervével állt elő levelező partnere.

Az utóbbi már alig győzte várni a régóta késő választ. Annál kevésbé, mert december 10-e táján megbetegedett, és erről 21-én beszámol Adynak, akihez a levél 22-én, röviddel az előbbi levelének megírása után jutott el – feltehetőleg a Nyugat közvetítésével. A válaszból következtethetünk Baróti Marika levelére, mert az szintén nem maradt fenn. Ady hosszú hallgatását Marika talán arra magyarázta, hogy kérését és kérdéseit a másik félreértette, sőt tolakodásnak vette. Ezt a föltételezést siet Ady megcáfolni, amikor arról bizonykodik, hogy egyetlen sorát sem értette félre. Az elveszett levélhez csatolva volt egy vers is. Ez utóbbi fennmaradt, címe: *Bús, reggeli nóta*; dátuma: 1913. november 30.; ajánlása: (Keves jó III. Apámnak küldöm.) Ady *Az ágyam hivogat* című versének átirata, de azért Marika szívesen látta volna a Nyugatban.

Ady december 22-i második levele így szól:

Drága, kicsi, beteg lányom, különös, egy félórával előbb írtam magának, hogy hosszú, de olyan édes, olyan angyalos levele jött. Megtudja belőle, hogy én is hetek óta beteg vagyok. De, lássa, én egészséges akarok és fogok újra lenni. Föl a szívvel, én kedves, kis kollegám. Tudasson rögtön, hogy hogyan van. Akkorra talán lessz nekem is erőm az ígért hosszú levélre. És hova küldjem el a fényképet? Kicsi, kedves lányom, nem értettem félre egyetlen sorát sem. Csak sok-sok magyaráznivalóm lesz, amit egy kis lánynak az apjától meg kell hallgatnia. Kis verse zseniális e külön Ady-formában. A vége kissé triviális, hangulatból kiökökötő. Majd más verset fogunk leadni az én kis

kollegámtól. Ez túlon túl kitenné magát az Ady-utánzás vádjának. Ha jobban leszek s maga is meggyógyul, megírom a kért mesét s verset is. Általában mindenben iparkodni fogok örömeire lenni. De meg kell gyógyulni kis lányom. Meg kell gyógyulni s megbékülni az étellel, mely egyetlen s pótolhatatlan. Nagyon sok szeretettel gondol a kis lányára

III. apja

Az emlegetett fénykép majd csak a következő év elején jut el a címzetthez. A levélíró a hosszú írásszünet indoklását tartalmazó sok magyaráznilalón — ezekkel Ady később sem szolgált — minden bizonnyal a tervezett házassága körüli bonyodalmakat értette.

December 24-én köszöni meg Baróti Marika az előző napon annak a bizonyos Ferinek a közvetítésével kézhezvett mindkét Ady-levellet. Nem véletlen — írja —, hogy mind a ketten betegek, meghozzá ugyanynyi idő, két hét óta, hiszen ők hasonlatosak a sziámi ikrekhez. „Ha az egyik beteg, a másik is beteg lesz. Ha az egyik meggyógyul, a másik is meggyógyul.” Panaszkodik, hogy egyre rosszabbul van. Hosszú levelet kér a közvetítő címére, és ugyanoda egy kisméretű fényképet is. Reméli, hogy az Ady által ígért magyarázat nem zárja ki közös utazásukat, amiért még meggyógyulni is hajlandó. Ismét küld egy verset, aminek az *Ének* címet adta. Ez nem más, mint az *Énekek énekét* idéző és december 16-án megjelent *Élet helyett órák* parafrázisa. Az átirat elejétől végig panasz afelett, hogy „Nem jön meg soha az ígért levélke”. Marika mindenesetre mentegetőzik: nem akart gúnyolódni az Ady-vers átírásával, csak mulattatni vele a költőt. A korábban küldött *Bús, reggeli nóta* cíművel is ez volt a szándéka. De azért hozzát teszi, hogy a „csacsi emberek”, akik olvasták, az ő átírásai jobban tetszettek, mint az eredetiek. Végül kérdi, hogy az általa kért mese a következő év első Nyugat-számában jönni fog-e?

A szüleinél töltött ünnepek után Ady december 28-án, vasárnap este érkezik vissza a fővárosba. Pár napra ismét az Új Szent János kórház lakója. Innen írja 1914. január 4-én, vasárnap a következő

Drága, kicsi kollégám, kis leányom, hazakívánt kárácsonyra az anyám s csak hétfőn tértem vissza. A kórházba jöttem be gyógyító orvosom s barátom Gebhardt Ferencz kedvéért. De már holnap, hétfőn reggel 3—4 napra visszaköltözöm a Hűvösvölgybe (a címem

mindig a Nyugat) s onnan régiebb orvosaim tíz napra egy szanatóriumba kívánnak internálni, hogy ellenőrizni tudják kezelésük eredményét és — életmódot. De ami minden orvosi fontoskodásnál több: jól érzem magam, étvágyam és életvágyam van. Valószínű, hogy e hó vége felé hosszabb útra megyek, először egy kicsit Párisba s onnan a Rivierára és le Sziciliába. Nagyon (pfuj de rossz tollam van, bocsánat, kórházi toll) fojtogat már az itthoni levegő s mennem kell. Akárhogy akarnám, lehetetlen (pedig ide illenék) azt a bizonyos magyarázatot levélben és egy levél keretében megadnom. Röviden ennyit: ha maga szabad lessz és én élek úgy lessz, ahogy maga akarja s ahogy én hozzám illik. Az arcképet tartogatom régen a maga számára, de sem én, sem a kis titkárom nem tudunk arcképet pakkolni. Ámbár most jut eszembe, hogy van egy furcsa picí képem is, azt küldöm egyelőre. A meséjét kis leányom nem tudom megírni, mert babonás vagyok, mint maga jól tudja vagy érzi. Egy rózsaszirmot küldök, megcsókoltam, de ha nem értékes, eldobhatja. Nagyon nyugtalanít a maga egészségének furcsa, lázas, rossz állapota, nyugtasson meg hamar pár sorral. Nagyon kedveli kis leányát: Ady Endre.
Ps. A verse nagyszerű Ady-vers, jó vers.

Régebbi orvosai a Liget Szanatóriumba kívánják „internálni”, ugyanoda, ahol öt év múlva majd meghal. Most egy hónapnyi időre költözik be oda január közepén. Nyilván ezzel a levéllel ment a levelek albumába beragasztott kisalakú Ady-kép, melyen ez a dedikáció olvasható: *Marikának, kis, kedves leányának és kollégájának Ady.* Ugyancsak az album őriz egy lepréselt virágot; aki akarja, úgy nézhet rá, hogy valóban ez az Ady-csókolta rózsaszirm. Kár, hogy nem tudjuk, milyen tárgyú mesét kért Marika, mert ez fölvilágosítana arról, hogy mi keltette föl Ady babonás félelmét. Az átírt versekkel úgy látszik célt ért az átíró, Ady nem haragudott miattuk, sőt dicsérte őket.

Marikának csak négy hónappal későbből maradt fenn levele, de a jelek szerint egyáltalán nem írt egy ideig. Most Adyn a sor, hogy sürgetőzzék. Következő levelét már a Park Szanatórium levél-

papírrján, tehát 1914 januárjának második felében küldi. (A két, egymáshoz közeleső szanatóriumnak közös gazdasági igazgatása volt.)

Kedves, kis leányom,
látja-látja, én megint egy másik szanatóriumban vagyok. De ez már azután igazán utolsó. Kegyetlen dolog, hogy emiatt tervelt utazásom is késik.

De van nagyobb írnivalóm is ennél. Mi van magával édes, kis leányom? Jobban van vagy jól van végre egészen? Vagy — ne adj Isten — még mindig beteg? Vagy talán nincs is már Budán? Vagy elcsapta III. apját? Írjon pár, rövid szót. Szeretettel simogatja meg kis mindig-lázás fejét szerető

III. apja.

A fennmaradtakból sorrendben a következő levelet Steinfeld Nándor frja március 4-én. Értesíti Marikát, hogy Ady betegsége miatt nem tudott válaszolni. Tehát ismét legalább egy elveszett Baróti Marika-levéllal kell számolnunk január közepe és február vége között.

Adria útjáról Ady egy képeslapon jelentkezett. Lapját nem a k"zvetítőnek, hanem a nagymama lakására címezi, akit időközben talán sikerült jobb belátásra bírni. Igaz ugyan, hogy a szövegből a be nem avatott nem tudhatja, ki a feladó.

Kedves, kicsi lányom, bocsásson meg, hogy csak így adhatok hírt magamról. Halálos betegen, kedvetlenül jöttem, kényszerítettek az Adriára. Alig két hete kóborgok itt, voltam Dalmáciában, Velenczében s már jobban vagyok. Ez a kártya immár a legkomolyabb ígérete egy hosszú levélnek. A hét közepén Pestre megyek vissza. Onnan Páris előtt Érmindszentre nézek haza. Csókolja szeretettel kicsi lányát az apja.

Címzés: Nagyságos Özv. Láng Gézáné úrnő címén és szívességéből B. Marikának Budapest I. Úri ucca 22. I. em.

A postabélyegző kelte: Buccari-Bakar 1914. márc. 16.

Két nappal az Adriáról Budapestre érkezése előtt, tehát ugyancsak március 16-án, Ady furcsa és megmagyarázhatatlan módon még egy levelet küldött Marikának. Ennek eredetije nem maradt fenn. Csak

a címzett hagyatékából előkerült és Ady-leveleknek, illetve azok töredékeinek másolatát tartalmazó lapok egyikén szerepel „I. hiányzó levél” megjelöléssel. A megjelölés nyomán föltetelezhető, hogy ez a levél is az albumban volt, de annak eladása és visszaperelése körüli több éves huzavona során elyeszett onnan. A szöveg harmadik mondatának második fele akár Ady, akár a másoló hibájából értelmetlen; erre fölkiáltójellel külön föl hívom a figyelmet.

Drága kis leányom, kis kollégám, a kék Adria mosolygó partjáról írok most magának. De holnapután már Pestre megyek. Jobban vagyok, s még betegebb, [!] hogy Pestről eljutottam. Nem akartam és mennem kellett. Pihenni küldtek, szórakozni is, de nem tudok. Sétálgatok, írok és álmodom. Ezt a verset magának írtam, talán tetszeni fog. S ha nem, — bele kell törődni ebbe is. A Várban van még, vagy Perjámosra készül? Nyugtalanít nagyon, hogy van s hogyan? Címem a Nyugat, kérem, írjon. Szeretettel csókolja: az apja. —

A levél után a másoló ezt írta: „A vers címe: *A szél sóhajt az Adriáról*”. A vers nem maradt fenn még másolatban sem. Nem említi a kapcsolatról szóló első frás, Az Est cikke sem, noha aligha valószínű, hogy ha 1934-ben meglett volna, a nyilatkozó és az újságíró ne közölte volna mint a „hőfőhérs szerelem” legértékesebb dokumentumát. Egyébként a verscím kevésbé vall Ad yra. Emlékezzethibára gyanakodhatunk, vagy esetleg arra, hogy nem címet (ami talán nem is volt), hanem egy verssort jegyzett föl a másoló.

Ugyancsak másolatban maradt fenn a hazaérkezés utáni napokban írt Ady-levél első két mondata: *Édes kis leányom, hol van, miért nem ír? Az Adriáról most érkeztem vissza, első dolgom megtudni, hogyan van?* Úgy látszik, Ady arra számított, hogy ha a Nyugat által az Adriára továbbított postájával nem érkezett semmi Marikától, legalább Pesten fogja várni őt egy levele. Miért lett neki egyszerre olyan fontos ez a kapcsolat, hogy 4–5 nap leforgása alatt háromszor ír, sőt régi ígéretét beváltva verset is küld? Versét aligha ítélhette méltónak magához, mert különben biztosan közreadja. Alkalmi rögtönzésről lehetett szó, amivel egyéb célja nem volt, mint hogy kedvébe járjon Marikának. Ez viszont, a gyors egymásutánban küldött levelekkel együtt, arra vall, hogy talán fordulatot akart adni a fél éves levélbeli kapcsolatnak. Kieszközölni végre a személyes találkozást, ami esetleg gyors házassági elhatározáshoz vezethet. Ellentmond azonban ennek, hogy a levelezőlapon egy párizsi út tervét emlegeti. Ugyanekkor írja Duschnitz

Alice-nak, hogy, bár most jött vissza Velencéből, „ha arról van szó, hogy magát is éppen Velencében láthatom, bármikor halálos betegen is rohanok, pláne az én drága Veneziámba”.¹⁶ Ugyanitt olvassuk, hogy adriai útját végigkísérte az ideges nyugtalanság és sok veszedelmes képzelődés. Bizalmasainak is gyakran emlegeti őket. Legvalószínűbb tehát, hogy előlük menekülőben igyekszik intenzívebbé tenni valamennyi ilyen levélbeli kapcsolatát. Baróti Marikának írt következő levele is a személyes találkozást és a választ sürgeti.

Kedves, édes, kis lányom, nem tudom, Budapesten van-e még s egészséges, boldog és gondol-e még reám? Az Adriáról, honnan visszaérkeztem (fogalmam sincs róla, merre kellene most már utamat venni?), hírt adtam magamról magának. De erre válasz nem jött. Talán megírtam már magának, kicsim, hogy nagyon talentumtalan levélfíró vagyok. Csak akkor tudhatna meg rólam mindent, ha egyszer, végre, mégis csak szóba állhatnánk egymással. És soha az én leveleimből nem fogja megtudni, mennyire hozzátartozik már a maga személye, levélfírása, elképzelése az életemhez. Most már jobban vagyok, csak a szívem bakafántoskodik néha. Írjon, kicsi lányom a maga

III. apjának

Ez a levél még szintén márciusban, vagy legkésőbb április első két napján íródott, mert április 3-án, azon a napon, amikor Adyn magas láz tört ki,¹⁷ már érkezett egy levél Marikától, aki pár nappal korábban Perjámosra utazott. Ez a levél sem maradt fönn. Legfontosabb közlését Ady és Marika egyaránt április 20-án kelt leveléből következtethetjük ki: komoly kérő jelentkezett. Marika érezhette: hamarosan betöltött 23. életével a közfelfogás szerint legfőbb ideje férjhezmenni. Ugyanakkor aggályoskodott is, hogy mi lesz az Adyhoz fűződő levélbeli kapcsolattal, ha ő már asszony. Megadta továbbá unokabátyjának perjámosi címét, ahol lakik, és ahová Ady leveleit várja.

Válaszát Ady április 20-án küldi Érmindszentről, ahová 12-én, húsvét vasárnapján betegen vitette magát Steinfeld Nándorral.

Kedves kicsi lányom, pár hétig az Adrián kóboroltam, mint tudja. Azután megint a betegség. Kinevet-

¹⁶ *Ady Endre Válogatott levelei.* 455.

¹⁷ Vö. DÉNES ZSÓFIA: *Élet helyett órák.* 2. kiad. Bp. 1967. 178.

tem majdnem magát, mikor Perjámosból a meghülés-től óvott. Az estén 39 fokos lázzal tört ki rajtam az influenza. A doktorok megijedtek, hogy tüdőgyulladás. Pesten, hotelben feküdtem. Tíz nappal ezelőtt hazahoztak Érmindszentre. Jobban vagyok, gyönyörű a tavasz. De köhögök, mint egy gyakorlott tuberkulotikus. Úgy-e ezekután talán régi könyörületességével megadja a bocsánatot a maga szegény kis apjának? Úgy-e maga írta a temesvári kártyát? Ott van-e még Perjámoson s meddig marad ott? Én mos [!] Erdélybe készülök, de szívesen cserélném föl egy perjámosi vagy, ha nem lehet (s ha lehet) temesvári úttal. Címem mindig a „Nyugat”, honnan bárhova utánam küldik a postámat, mert címemet mindig tudatom. Mi van a maga kis házassági regényével? Nagyon-nagyon áttetszik célzásain, hogy fölkészült már a házasságra. Csak éppen „becsületből” áztatja magát, hogy nem. Isten vele, kis lyányom, szeressen tovább is egy kicsit. Ráfér a maga szegény III. apjára.

Címzés a borítékon: Tekintetes Partenschlager János úrnál Baróti Marikának Perjámos (Torontál-vm.)

A postabélyegző kelte: Erészent-Király 1914. ápr. 20.

Két nap múlva Nagyváradon keresztül el is indult Erdélybe, azaz Csucsára, hogy két és fél évi levelezés után végre megismerkedjék Boncza Bertával. Nehezen szánta rá magát. Eljátszik a gondolattal, hogy inkább Perjámosra vagy az oda közeleső Temesvárra utazik Marikát megismerni, noha csucsai látogatását minden valószínűség szerint bejelentette már. Szomorúan komikus és groteszk példája ez annak, hogy a házasodás egyik, még egyáltalán nem konkrét lehetőségét hogyan próbálja kijátszani az előbbitől semmiben sem különböző másikkal. A fenti levéllel egyszerre írja Hatvanyinak: „A legmulatságosabb, hogy folytonosan a házasság gondolata zaklat, izgat. Tudom, analizálom, s jóelőre siratom, de éppen ezért alighanem megcsinálom. Ne fogadd megdöbbenve, ha majd valami örült házasság történetéről foglak tudatni.”¹⁸

Ugyanazon a napon, tehát április 20-án Baróti Marika is ír Adynak Perjámosról. Három hete van már ott, s az odaérkezését követő napok-

¹⁸ *Ady Endre Válogatott levelei.* 461.

ban, tehát április 1-én vagy 2-án írott levelére eddig még semmi válasz. (Az április eleji levél, mint említettem, nem maradt fenn. Ady előző levele utal rá.) Ismét ír a kérőjéről, aki nagyon szeretetreméltó, hozzájárult ahhoz is, hogy folytatódjék a levelezésük. Sajnos, abba már nem akar beleegyezni, hogy a házasság után Ady náluk lakjék. A sokszor emlegetett utazás tervéből sem lehet most már semmi, mert az ő vagyonának haszonélvezeti joga a nagyanyjáié. Ha nagykorú lenne (ehhez akkoriban 24 évesnek kellett lenni), és kezében volna az örökség, az egészet odaadná Adynak, csak hogy boldog legyen. „Muszáj volna magának elfogadni, édes Apa, mert olyan tiszta szívből, olyan nagy szeretetből és akkora örömmel adnám, mint amilyen nagyon fáj most, hogy csak úgy elgondolhatom.” Tanácsot kér, férjhez menjen-e, hiszen III. apját sem akarná megszorítani azzal, hogy elhagyja. Akárhogyan is lesz, sokat fog írni Adynak, mert kérőjét is szereti ugyan, „de Magát, óh, sokkal jobban szeretem, édes Apám”. Majd a saját keresményéből származó pénzen nemrég vett *Ki látott engem?* Ady-kötet gyönyörűnck mondott verseiről ír.

Nem maradt fenn a válasz Ady április 20-i levelére. Az Est cikkében viszont ezeket mondja Baróti Marika: „Ha akkor én Perjámosra hívom, talán engem vesz feleségül. De én csak azt írhattam, hogy neki nem szabad Perjámosra jönnie. Így elutazott Erdélybe és — megházasodott. Én is férhezmentem.” Mindjárt látni fogjuk, hogy más alkalommal az események alakulását másképpen mesélte el. Az azonban kétségtelen, hogy egyelőre semmit sem tett a személyes találkozás érdekében. Sőt, április 20-i levele újabb nehézségeket támasztott. Rövidesen hazamegy apjához Balatonalmádiba — írja; oda kéri Ady leveleit, de tartózkodóan írjon, hogy csak ő értse. Az aláírás pedig nehogy III. apa egyen, mert akkor az apja megtiltja, hogy levelezzenek. Ady írja csak így: Lajos bácsi. Egyébként bizonytalan, hogy ő maga fog-e tudni írni onnan. Hát ilyesimből Ady nem sok biztatást olvashatott ki egy esetleges nősülési terv megvalósításához. Ha egzaltáltságban és érzelmi szélsőségekben Boncza Berta nem is maradt el a nála három évvel idősebb Marika mögött, az egybekelésre irányuló akarata, sőt elszántsága már a kezdet kezdetén sokkalta szuverénebb egyéniséget és jelentékenyebb embert mutatott Adynak, mint amit az akár a legélénkebb fantáziával festhetett magának a személyesen nem ismert másikról.

Következő fönnmaradt levelét július 22-én írja Adynak Baróti Marika a Jendrassik-klinikáról (ma a SOTE II. sz. belklinikája). Meghült az esküvőjét előkészítő budapesti bevásárlások során, makacs influenzája nem akart elmúlni, ezért a professzor befektette a klinikájára. Adytól már jó régen nem kaphatott levelet, mert szemrehányásokkal illeti: „Édes, jó III. Apám, hát hogy van? Miért nem ír nekem soha? Úgy elfelejtett, mintha soha nem beszélt volna velem,

mintha nem is volnék. Pedig még vagyok.” Adynak a saját házasságkötése körüli bonyodalmi, valamint a szarajevói merénylet utáni krízis aligha csináltak kedvet a levélfírásra. Egyébként az idézet utolsó előtti mondata az egyetlen a fennmaradt levélváltásban, mely említést tesz a telefonbeszélgetés(ek)ről.

Még a nyár folyamán Marika férjhezment Aradon az odaválási Sztojka Józsefhez, a levelekben emlegetett kérőjéhez. Persze túl egzaltált és érzelmileg labilisabb volt annál, semhogy új életkörülményei között igazán megtalálja a helyét. Levelei tanúsága szerint vőlegényét nem tudta teljes szívvel vállalni; akarta is, meg nem is a házasságot vele. A Haladás cikkében azt olvassuk, hogy az eljegyzésről küldött értesítésre (nem maradt fenn) Ady nem válaszolt. Esküvője előtt pedig kétségbeesett lépésre szánta el magát: ismét írt Adynak, ígérte, hogy szakít vőlegényével, Adyt pedig találkozóra hívta a Balatonalmádihoz közeli vörösbereányi malomhoz. Ady nem jött el. Később kiderült — mesélte Marika a cikkírónak —, hogy levelét meg sem kapta, mert mostohaanyja visszatartotta. Ezt a történetet is fenntartással kell fogadnunk. Az Est cikkében ugyanis szintén mostohaanyjának tulajdonított egy levélalkobzást, az Adynak írt első levelét. Viszont a valóban elküldött első, az 1913. szeptember 30-i levél sokkal kézenfekvőbb okát adja, hogy miért nem küldött már korábban levelet, noha írt is egyet: nem tudta Ady címét.

A levelezés mindamelllett nem maradt abba egyikük házasságkötésével sem. 1914. szeptember 26-án és 29-én Marika Pestről levelezőlapot írt Adynak. Az elsőben elmondja, hogy emlékeket ébresztteni kísélt a Hűvösvölgybe. (Most, hogy nincs ott Ady, úgy látszik megjött a bátorsága is — tehetjük hozzá.) A második levelezőlapon érdeklődik, hogy mikor jön Ady a fővárosba. Addig szomorúan nézi a telefont. Tehát asszony létére is a kapcsolatnak csak ezt a közvetett formáját szeretné fenntartani. A levél valami ajándékot is kilátásba helyez. Mivel nem reklamál választ, joggal tehető föl, hogy előző levele óta Ady írt neki, de a levelet Marika nem őrizte meg. Októberben újabb levelet küld Adynak, és egy verset is csatol hozzá. *Távoli, gyöngye hegedőszó az erdőben* címet adta a versnek, amelyben a kapcsolat egy évvel az előtti emlékeit, Ady első leveleit és virágküldését eleveníti föl. Mentegetőzik, hogy most már nem tud a versfrással olyan elmélyülten foglalkozni. Ezzel nyilván asszonyváltára céloz. Egyébként férjhezmenetelével levelei is tetemesen megrövidülnek. Ez is csak néhány sornyi. Fényképeket is ígér benne, elküldésükről az október 30-i levelében olvashatunk, amely választ reklamál a küldeményre. Egyszersmind azt is megtudjuk ebből a szintén rövid levélből, hogy az előző napon Adynak két régebben érkezett levelezőlámpja akadt a kezébe, amelyeket a szekrényébe tett, és megfedkezett róluk. Ezek a kártyák sajnos szintén nem maradtak fenn.

1915. február végén vagy március elején Ady ír Marikának. Ezt a levelet sem őrizte meg a címzett, csak a válaszból tudunk egyet-mást róla. Marika Budapesten válaszol a levélre, mely tudatja, hogy írója beteg volt. Ez a betegség Ady február közepi altatómérgezése majd egyheti ápolása lehetett a Városmajor Szanatóriumában, ami lezárta a házassági engedély megszerzését célzó budapesti tartózkodását. Február 21-én utazott vissza Csucsára, minden bizonynyal onnan írt Marikának. Ez utóbbi tud már Csinszkaról is, és csókokat küld neki. Megemlíti, hogy Bertuka nevét először hibásan olvasta, megköszöni, hogy csókoltatja őt. Ezek szerint Ady fönn nem maradt levelei között volt egy, amelyben beszámolt Marikának a menyasszonyáról, és megírta neki, hogy az csókoltatja. (Csinszka előszeretettel volt kedves és barátkozó vőlegénye majd férje nőismérőseivel. Tervezgette, hogy egyszer Lédának is kezét fog csókolni hálásan, amiért megőrizte neki Adyt. Marikának írt leveleiről mindjárt szólunk.) Marika kéri Adyt, hogy írjon háziasszonya címére (úgy látszik, albérletben laktak Pesten, amíg vissza nem utazott férjével annak lakhelyére, Aradra), leveleit azonban elolvasás után sajnos el kell égetnie a férje miatt, aki haragszik ezért a levelezésért. Ha Pestre jönne Ady, találkozhatnak, és együtt sétálhatnak, bár ő sem marad itt két hétnél tovább. Megemlíti, hogy nemrég az az utcán szembe jött vele Ady, ő fölismerte, de nem szólt neki. Kétséges, hogy igaz-e az állítása, hiszen később mindig azt mondta, hogy soha nem látta Adyt.

Marika leírásában maradt meg Adynak egy további levele, tartalmából ítélve a házasságkötést követő hónapokból.

Kedves, kedves én leányom, megkaptam régi kedves-ségével írt, szerető levelét, bár megvallom, hogy megérteni nem mindenben tudom most magát. Örülök, hogy a betegségen túl van, nagyon aggódom magáért. Miért választott, ha nem boldog? Fáj, hogy nem boldog, s nem tudom miért?! Nem akartam, nem tudtam írni: még élek. Már nem tudtam schol helyemet találni, ödöngtem céltalanul s itt kerestem a házasságban menedék-csúcsot. Nem találtam ezt se, sehogyse, mindegy minden. Írjon nyugodtan, leveleim az én leveleim csak, senki se nyúlhat hozzájuk. Szeretném már Magát látni. Tudasson, ha majd Pestre megy. Isten vele, drága kis leányom. Írjon szerető fogadott apjának.

A hagyatékából Adynak még három, közelebbről nem datálható levéltöredéke került elő Baróti Marika kezefrásával.

Ha én megint jobban leszek, amit remélni alig tudok,
írok Magának édes kis leányom! Hogyan van? Sok-
sok a régi szeretettel.

Kis leányát régi szeretettel üdvözli és kéri türelemre
legközelebbi levélírásig szerető III. apja Adyja

Kis leányom, rövid az Élet, szívlelje meg mindazt,
amit mondtam és gondoljon reám Ady
Az Élet rövid, hosszú a Halál, Boldog az akit készülve
talál. Én elkészültem Búcsúzásra!

Az Ady–Baróti Marika kapcsolatról beszámoló mindkét újság-
cikkben az áll, hogy az utolsó években Ady helyett inkább a felesége
írt Marikának. Helytálló a közlés, mert dokumentumok tanúsítják.
Csinszkanak három terjedelmes levelét őrzi az Országos Széchényi
Könyvtár Kézirattára, ahová azok Sztojka Józsefnek, Baróti Marika
férjének második felesége útján jutottak.¹⁹ Hozzájuk csatlakozik ne-
gyediként az a megcsonkított Csinszka-levél, amely Ady leveleivel
együtt került a Petőfi Múzeumba. Nem kerültek elő viszont Mariká-
nak az 1915 márciusa utáni időből való levelei, noha a válaszokból
tudjuk, hogy többször és hosszan írt Adynak, ill. Adyéknak.

Ady leveleit természetesen egész terjedelmükben közöljük, a
Csinszka által frottakból viszont csak azokat a részeket, amelyek
valamilyen vonatkozásban állnak Adyval. Tehát adalékokkal szolgál-
nak a házaspár életkörülményeihez, leírják környezetüket, beszámol-
nak olvasmányaikról. Ez utóbbiakkal kapcsolatban ugyanis aligha
képzeltető el, hogy azok a könyvek, amelyek Csinszkanak élményt
szereztek, és ezért megemlíti vagy ajánlja őket Marikának, ne fordul-
tak volna meg Ady kezén is. Ő magától tudjuk például, hogy Jókai
regényeit újra és többször is elolvasta Csucsán (ahol apósa könyv-
tárában találhattott rájuk).²⁰ Nyilván feleségétől is elvárta, hogy köves-
se példáját, mert Csinszka 1915. szeptember 19-i levelében ezt írja
Marikának: „Most Jókait olvasok, nem szeretem, de ismerni aka-
rom.”

Az Ady házaspár 1915. szeptember 20-ától 30-áig tartó második
érmindszenti látogatását megelőző napon írja Csinszka sietve ezt a

¹⁹ Jelzetük: Fond 74/136.

²⁰ *A földiádat Jókai*. Nyugat. 1916. május 16.

tízoldalas levelet Marikának. Bevezetőül megköszöni levelét, és biztosítja őt, hogy mind a ketten nagyon kedvesnek tartják Marika lényét. Majd élete történetét mondja el a házasságáig, és leírja ruhátárát, valamint önmagát. Önjellemzésének summája: „A gögöm, az akaratom és a tudatosságom van olyan erős majdnem, mint az Ady Endréé.” Ezek után együttélésükről és az olvasmányairól ír:

Az életünk szertelen. Nappal délig aszunk — este dolgozunk. Egyet fájlalok, hogy Bandi nem szeret járni, s így én is ülök többet a szükségesnél. — A nyarat egy nyolcszobás kis villába [!] töltöttük, mit ha egyszer ízlésünkre átrendezünk talán, egy kis csodafészek lesz. — Olvasunk sokat, írunk, játszunk, néha egy hétig jó pajtások, néha egy hétig örülten egymásra éhes — emberek vagyunk, kiknek minden érintésük tragikusan szent, szép, és igaz találkozás. — Tiednek nincs igazuk, hogy eltiltanak tőlünk, rasszban, érzésben csak komolyat, tisztát és igazat adunk és adhatunk. A szabad, vagy ha úgy tetszik bohém élet, csak akkor csúnya és szomorú — ha piszkos körmök, adósság és üres gyomor járnak vele. [. .]

Igaz — az olvasásom.

Antal Sándornak olvastam most a novelláit, tehetséges, okos, eredeti éjszakai írások. Francia könyveket olvasunk sokszor — France, Willy, Rolland stb. Baschkirtseff memoíárjait (ha nem ismered — okvetlenül olvasd el) és Kóbornak *Ki a ghettóból*-ját, ezt pedig biztosan olvasd el, Marika, szép, megrázó, zsidó történet. Most Jókait olvasok, nem szeretem, de ismerni akarom. — Öllelek

Bertukád

A nyolcszobás villa a csucsai Boncza-vár. Ezt a kastély-benyomását keltő építményt, Alpár Ignác művét, csak nyáron lehetett lakni, mert akkoriban még nem volt alapincézve, és amint hűvösebbre fordult az idő, elviselhetetlenül nyirkos lett. Adyék állandó csucsai lakhelyéről, a kis házról a következő Csinszka-levél ad részletes leírást. E levélből hosszabban idézünk.

dec. 9. 1916. Csucsá.

Édes kis Marikám.

Rég akartunk írni neked, s hogy nem történt meg, oka a háború, a változások, meg hogy nem voltunk biztosak a Te körülményeidről sem. Ne haragudj, hogy kedves, hosszú írásodra megint csak én válaszolok, de látod, Bandi úgy tartja, hogy nekem könnyebb munka ez, mint neki, akinek mestersége és kenyere az írás. Aztán meg egyik is vagyunk mi nagyon ahhoz, hogy tapintatlanul, csúnyán és bourgeois-módra nyúljak az ő privát dolgaihoz. [. . .]

Most nagyon bájosan élünk itt Csucsán. Egy egészen kis külön téli fészkünk van. Bár nem régi és nem is fedelmi, nekünk mégis a Kis Trianont juttatja eszünkbe elvont ezer intimségével. Egy elő-, egy fürdő-, egy háló- és egy férfiszoba. A hálóba fehér festetlen fa garnitúra és torontáli divány, a férfiszoba pedig sárgásfehér, fényezett, nagy falbaépített könyvszekrényével, kis, tükrös ajtajával és fehér íróasztalával és falaival — végtelenül kedves. Két hatalmas kertre nyíló ablaka és egy nagy üvegajtaja van, és egy hatalmas angol bőrgarnitúrája barna. Itt élünk, szeretünk és dolgozunk.

Nagy örömünk a gyönyörű, nagy, hegyen épült park, ami sohasem ilyen gazdag, meseszerű és túlnőtt perspektívájú — mint most, virágtalanul.

Bandi most egy hosszú novellán dolgozik. Karácsonyra meg kell jelennie. — Én egy furcsa, régies, keresztiszemes szőnyegen varrok, olvasok, bútorokat és jövőt tervezek, s intézem a Bandi levelezését. [. . .]

Ebédelni Nagymamához följárunk, tőlünk 3 lépésre levő lakásába. A napokban megjött egyetlen katonafia, s így nagy az öröm.

Tavasszal négy hónapig Pesten voltunk. Részben a Magyar Királyban — részben a Városmajor szanatóriumban. Esténként pontosan bevártuk a Márványmenyasszonyban a zárórát. Pest nekünk egy időn túl —

túl mozgalmas és fárasztó, bár a vérünk ezt is megkívánja.

A Nyugat tavaszi matinéja csodás volt. 3—4000 embernyi lelkes közönség előtt olvasta fel Bandi két legszebb és legerősebb verses darabjait. [!] Imponálón sok volt a csillogó szemű, drága, lelkesült fiatalság.

Marika, nekem *kell*, hogy nagyon, tombolón, esztelelenül és áldozni tudón szeressék az uramat. A fiatalság mindég imádnivaló, akkor is, ha igénytelen, és akkor is, ha imponálón sokat, *mindent* akar. Hogy Bandi is így adja magát, az céltalan és szükségtelen. Neki *kívánságnak, vágyak vágyának* kell tudni maradni. Ez a legfiatalabb, legmaradandóbb sors, a beteljesülés *nem* az sohasem. [.]

A nyarunk itthon fürdés, napkúra, Schöpflin és Balás[z] Árpád társaságával kezdődött. Aztán jött a mindent fölforgató menekülés, rajtunk keresztül. Idegenek és rémületek tanyája lett az otthonunk. Jöttek katonabarátok, átutazások és búcsúk is. Őszszel két hétig Érmindszenten voltunk. Otcan én nagyon szeretek. Olvasni: két szép könyvet olvastam mostan. Az egyik érdekes — mert érdekes és mert asszony írta. Olga Wohlbrück — Barbárok. A másik az életem legszebb és legfinomabb művészi örömei egyike, Thomas Mann: Halál Velencében. — Élveztem még Babits: Recitativóját [!] is. [.]

Csinszka levelei arra engednek következtetni, hogy Marika panaszkodott: férje és annak családja hevesen ellenzi kapcsolatát a „bohém” Adyékkel. A kapcsolat persze csak levélbeli, hiszen Adyval sohasem, Csinszkával pedig csak annak férje halála után fog egyszer-kétszer találkozni — ahogy a riportokban elmondja. — A levélben említett novella valóban Ady legterjedelmesebb és talán legjelentősebb írása ebben a műfajban. *Régi tavaszi háború* címmel a Nyugat 1917. évi első száma közölte. A folyóirat tavaszi matinéja a modern magyar irodalom nagy jelentőségű háborúellenes megmozdulása volt 1916. március 26-án, a Zeneakadémia nagytermében. Csinszka túlbecsüli a hallgatóság számát, mert oda kétezernél többen

aligha fértek be. Érthető viszont a tévedése, mert a visszaemlékezők tanúsága szerint az est hangulata valóban izzó volt.²¹ Ady *A mosti március* és *Az Akarat cselédjei* c. verseit olvasta föl. Megrázó élménye volt 1916 őszének a román hadsereg erdélyi betörése, és az előle menekülők áradata a „borzalmak tiport országútján” — ahogy az *Ember az embertelenségben*, a háború idejének egyik legnagyobb Ady-verse nevezi a Csucsán átvezető Kolozsvár–Nagyvárad-i műutat.

Csinszka következő levele szintén Csucsán íródott, nem sokkal az Ady házaspár 1917 eleji pesti tartózkodása után. (A postabélyegző kelte: 1917. március 23.) Különleges érdeklődésre tarthat számot a 12 oldalas levélnek a Veres Pálné utcai lakásról adott részletező leírása.

Írnivalóim tömegéből Hozzád menekülök, édes kis Marikám, kinek igazán régen tartozom köszönettel, szeretettel és sok írivalóval.

Komoly, az életen túllépő dolog tartott vissza. Meghalt az édes Apám.

Különös egyéniség volt. Egy Jókai-ember. Geniális, makacs, okos, erőszakos, ezer rejtett jóságú, s az életet nagyon szerette. Úgy halt meg, hogy Bandit sohasem látta. Márciusba [!] találkoztunk volna, mert ő be akarta várni kétéves házasságunkat. Nem sikerült a tervünk, január 5-én megölte a szíve.

Nagyon megviselt bennünket.

Januárt, februárt Pesten töltöttük, rengeteg elintéznivalónk akadt és van ma is. Súlyosbítja a dolgunk, hogy ősztől kezdve Pesten is lesz lakásunk a Veres Pálné ucca elején, s ennek a berendezése, tervezése minden időmet leköti.

Nem lesz nagy lakás, de kényelmes, meleg és a miénk. Első emeleten, villany, gáz, lift és központi fűtés, a város szívébe [!] és mégis csendes helyen. Egy kis hall-szerű előszoba, három lakószoba, fürdő, konyha, kamra, cselédszoba és egy kis balkon. Nem túl nagy, hosszúkás alakú szobák, de nem is levegőtlenek, s ami rendkívül bájos: ajtók, ablakok és falak hófehérek lesznek. Az előszobába kis, magatervezte

²¹ Vö. SZENTIMREI JENŐ: *Rólad álmodott, Erdély*. In: *Babits Emlékkönyv*. [Bp. 1941], 93–94.

világos gyékénygarnitúrát csináltattam, két kis fotel, egy kis kerek szék, egy lilás kretonnal (nagyon kedves kis virágos tapéta mintája van) és üveggel borított asztal, egy ugyanilyen kretonból és bambusznádból összeállított tükrös fogas és egy lila és sárga krepdesinből összeszerkesztett függő gyékénylámpa. Sok virág, ide vezetődik a telefon, s a három pár üveges ajtón és nagy, kettős ablakon egy iparművésznővel öszszetervezett sárga krepdesin vitrázsok.

A székeken furcsa kis paraszt-párnák, s a földön egyszínű — vastag halinaposztó. Itt a színhatás — talán lila és világossárga lesz.

A közbelső szobából egy ebédlőszerű kis biedermeier szalont tervezek. Fehér lenbatiszt richelieu-függönyök (ez is inkább vitrázs-szerű), egy — hatágú, régi — gyertyatartós bronzcsillár, egy fiókosszekrény — rajta két régi ezüst girandol és egy régi ezüst szamová. Egy szép, kis, szintén korabeli üveges kredenc, egy öreg tükör, pár régi kis családi kép, egy üveges vitrin — benne eléggé jól fejlődő porcelángyűjteményem.

A szoba közepén egy egytalpú kerek asztal és egy Nagymamától kapott, gyönyörű, régi, hajlított, lengyelországi garnitúra. Pasztellkék selyembrokáttal szeretném behuzatni — simával, vagy apró ezüst virággal.

A Bandi szobájába jön egy szép régi ágy, egy kis toilette, két szekrény, egy perzsával leterített nagy divány, sok párna, egy nagy fotel, egy szép íróasztal, sok könyvespolc és sok színes könyv rajta. Az ablakon fehér kalotaszegi függönyök. Itt nem lesz plafonvilágítás, csak a toilette-nél egy egykarú fali gyertyatartó — s az íróasztalon egy szép régi álló cloisonné-lámpa nagy, mattzöld ernyővel.

Ebbe a szobába [!] a színek, azt hiszem, sárgák lesznek, de kicsit bronzos, arany-sárgás.

Az én szobám rózsaszín és lila — szóval matt. Lesz benne egy nagy, sokfiókos, könyvrekesszes és íróasz-

talos régi szekreter. Egy nagy karosszék, virágos brokát. Egy kis munkaasztal, egy nagy szekrény, egy álló toilette-tükör, egy toilette és — egy — régi óriás kettős-ágy, ami nappal diványszerűen vetődik be és sok-sok színes párna van rajta.

Itt sincs plafonvilágítás, csak egy nagyon szép, virágos ernyőjű, régi rokokó talpaslámpa. A függönyök fehérek, vitrázsok lenbatsitzból — széles, aprókötésű törpés filet kézi betéttel.

Kevés kép a falon, kevés ezüst és kevés porcelán a szobákba, [!] s a földön kevés, de szép szőnyegek. Néhány szép kézimunka. A parketten egyszínű vas-tag halinaposztó.

Ketten vagyunk, a szomszédból hozatunk kosztot — így egy bejárónőt fogok tartani reggel, és állandón egy kis pikkoloszerű fiút, akit mindenre betanítok, ami a tisztaságot, csöndet és pontosságot illeti.

Remélem — amennyire most tervezni lehet, ősz közepére készen leszünk. — Akkor, ugye, felkeresel bennünket, ha Pesten jársz.

A képeid nagyon kedvesek. Jó kezed és jó szemed van, kislyány. Bandi külön készül megköszönni őket, de egyúttal ki is kapsz tőlünk. Mert ez túlzás volt. Mi nem tudunk neked helyette hasonlóan szépet és értékeset küldeni. Amit most kapsz tőlünk, az nem is revans, csak Pesten jártunk, és ha már nem írhattunk, hát rád gondoltunk mégis. Ezért vedd őket szeretettel. A gobelin-gombokat Bandival választottuk i parművészéknél, fehér ruhán egészen kedvesen és eredetin hat — talán.

A kis fababa is onnan származik, és Bandi küldi Magduskának. Úgyis nagy a cselédhiány, ez egy istenfélő, jámbor falusi szűznek látszik, talán beválik. A kis zsebkendőt én küldöm Neked, Párisba [!] vettem annak idején, s a szagába és színébe még ma is benne érzem

azt a drága, szép, tegnapi világot, amitől eltiltott a háború. Küldöm az Aranykéz uccai szép napokat. Vannak benne jók is, gyöngék is. [. . .]

Egyébként jól volnánk, csak Bandi most — tartós jóllét és jóság után nagyon meghült. Ma ágyba dugtam, mert egy kicsit lázas, és nekem nagyon kell vigyáznom reá, mert ő igazán mindenem. Rajta kívül senkim és semmim nincs.

Maga a jóság, finomság, szépség és megértés, ma már győztem is egy kicsit, és visszatartja magát sokmindentől, ami káros. Olyan jó, amilyen csak a gyerekek tud lenni, és olyan biztosan megérzi az igazi szeretetnek a féltő, megtartó szavát. A szobánk egy virágoskert. Sok, sok fehér azeleánk nyílik, a jácintok és tulipánok is, napsütéses, drága tavasz van. Úgy — bánt, hogy az urad nem érti és nem érzi meg, mennyire közénk való vagy te, és mennyivel szebbet, jobbat, nekedvalóbbat adnánk mi neked, mint az a pár liba aradi asszony, akiktől biztosan nem tilt el. [. . .]

Nem ismerjük az Adyéknak küldött Marika-festette képeket, így az sem dönthető el, indokolt-e vajon a megajándékozottak mármár szemrehányó hálálkodása az értékes darabokért. Ha Marika képzőművészeti talentuma nem múlta fölül az irodalmi, úgy aligha. A képeknek egyébként azt megelőzően kellett Csucsára érkezniök, hogy Adyék Boncza halálhírére a fővárosba utaztak; tehát valószínűleg karácsonyi ajándéknak szánta őket küldőjük. Felesége leveléhez — és nyilván az ő unszolására — Ady külön lapon a következőket írta:

Kicsi, kedves lányom ágyban ceruzával kell írnom magának két szót s bejelenteni, hogy nem sokára komoly levelet írok. Egyelőre annyit: túlzottan megajándékozott bennünket, de kedvesen csinálta — s ez az enyhítő körülmény. Régi szeretettel üdvözl

Endre apja

Ady lapját, az utolsót, amit eredetiben megőrzött, Marika kiemelte a levélből, és beragasztotta az Ady-levelek albumába. Csak tartalmi összefüggéseik alapján lehetett tisztázni a két írás kapcsolatát.

Az Est már többször idézett cikke is beszámol egy ajándékozásról. Eszerint Marika egy ezüstgyűrűt küldött Adynak, ami állítólag halálakor is az ujján volt, és ezzel együtt temették el. Csinszka pedig egy láncon függő, csepp alakú kővel viszonyozta az ajándékot. Minderről a fönmaradt levelekben nem esik szó.

Csinszka utolsó, csonkán fönmaradt levelét tartalma alapján 1918. június végére lehet datálni, mert nem sokkal azután íródott, hogy Adyék a fővárosból Csucsára érkeztek. A megmaradt részekben pesti élményeiről számol be Csinszka. Az Est cikke közli a levél néhány mondatát a Veres Pálné utcai lakásról. A nyomtatásban megjelent rész ki van vágva a levél eredetijéből. A cikk szerint Ady ezt írta Csinszka levelében: *Kis fogadott leányát régi szeretetben, jó emlékezetben őrizi²² meg és kíván neki kedvet, bátorságot az élethez Endre bátyja.*²³ Kétséges, hogy ezek a szavak az említett levélhez íródtak-e, mert annak éppen a vége, ahová a párszavas üzenet a leginkább illik, csonkítatlanul megmaradt, és ott nem szerepel. Az is lehetséges viszont, hogy külön lapon álltak, ahogy az előző Csinszka-levélhez, mellékelte Ady-sorok.

Szóljunk végül röviden a furcsa kapcsolat nem kevésbé furcsa záróakkordjáról. Amikor a halálos beteg Adyt a Liget Szanatóriumba szállították, Marika értesítést kapott erről Csinszkatól. De nem ő hanem férje, Sztojka József és féltestvére, az akkor 20 évesen orvosi tanulmányainak kezdetén álló ifj. Baróti Lajos ment el a sanatóriumba. A Petőfi Múzeumnak 1976. december 1-én adott interjúbán Baróti Lajos így számolt be a látogatásról: „Én mentem meg Sztojka, ketten látogattuk meg Adyt a sanatóriumban. Ez körülbelül egy héttel lehetett halála előtt. Borzalmas látvány volt. A sanatóriumi kis szoba — a földszinten volt, úgy emlékszem — teli volt füsttel. Ady feküdt az ágyban. Csinszka bemutatott bennünket, de Ady csak a kezét tudta kidugni a takaró alól. Így kezét fogtunk, de beszélni nem tudott. Oldalt feküdt, a szája alatt volt egy tál, és állandóan folyt bele a nyála. Legalább tízen voltak ott a szobában. Ismerősök, fiatalok, nagy csevegés volt és cigarettafüst.”

Maga Marika egészen másképp meséli a két újságcikkben a találkozásra tett utolsó kísérletét. Eszerint Csinszka értesítését Aradon kapta, ahol akkor élt. Vonatra ült, és Ady halálának napján érkezett Budapestre. Amikor az újságokból értesült a hírről, férje tiltakozása dacára kiment a sanatóriumba. A holttestet azonban már a Nemzeti Múzeumban fölállított ravatalhoz vitték. Utánasiertett, de mire odaért, a koporsót már lezárták. Így holtában sem láthatta Adyt.

SCHWEITZER PÁL

²² A Haladásban: őrizte.

²³ A Haladásban: Bandi apja.